

PEJZAŽI KULTURE SAVREMENOG DRUŠTVA

(Jelena Petković: *Savremeno društvo i kulturne promene*, Filozofski fakultet u Nišu, Niš, 2020)

Tokom 2020. godine našu sociologiju obogatila je knjiga Jelene Petković *Savremeno društvo i kulturne promene* u izdanju Filozofskog fakulteta u Nišu. Knjigu čine: predgovor, četiri tematske celine, a peti deo knjige čine zaključna razmatranja: literatura, registar imena i beleška o autoru.

Na početku se upućuje na motive i ciljeve. Knjiga je plod decenijskog rada u sociokulturološkom polju istraživanja. Cilj se sastoji u identifikaciji, operacionalizaciji i kritičkom promišljanju najvažnijih obeležja kulture savremenog društva. Svesna težine cilja koji je postavila, autorka napominje da istraživanje ne teži definicijama, već mapiranju problema savremenog društva. Ukazuje se na to da nije reč o sociološkim uopštavanjima, već o analizi praksi svakodnevice našeg doba iz kojih „izbija“ kultura u najrazličitijim oblicima.

Prva tematska celina „Kultura, pojedinac, društvo“ kulturu tretira kao jedan od onih neuhvatljivih pojmova koji se iznova moraju definisati. Pojam ne podrazumeva samo aktivnosti prikupljanja i čuvanja kulturnih dobara u institucijama. Kultura se ne može izjednačiti s vaspitanjem, obrazovanjem ili umetničkim stvaralaštvom. Tumačenja kulture ove vrste pripadaju elitistički orijentisanim duhovima. Iako delimično tačna, ona ne obuhvataju sve aspekte kulture. Čovekovo delanje je mnogoznačno i raznovrsno. Ono uključuje: ideje, verovanja, vrednosti, identitete, simbole, religije, medije, ponašanja koja oblikuju ukupni izraz društva. Sažet uvid u antropološke teorije začinju ideje Krebera i Klakohona, a dovršavaju savremena tumačenja Kokovića i Lazara. Ovim je ukazano na bogatstvo fenomena kulture. Vredan pažnje je navod Ratka Božovića kojim se skreće pažnja na to da su sofisti kulturu suprotstavljali izrazima ekskluzivnosti grčkog plemstva. Znanje i dobro vaspitanje se suprotstavljaju nasleđenim društvenim privilegijama. Na relacije između kulture u smislu obrazovanja i šireg značenja pojma ukazao je Tajlor određenjem kulture kao složene celine koja obuhvata: shvatanja, znanja, verovanja, umetnost, moral, običaje i druge društveno ustanovljene tekovine.

Pažljivo propitivanje definicije kulture ne gubi iz vida činjenicu da je čovek i kreacija i kreator kulture. On zatiče i upotrebljava mnogobrojne tradicijom prenesene kulturne vrednosti, ali ih i preobražava, upotpunjuje. „To nas navodi na zaključivanje o svojevrsnoj antropološki posredovanoj i zasnovanoj dijalektici sociokulturnih determinizama, pri čemu je čovek ne samo kreator kulture i društva, već nužno i njihova (kulturna i društvena) kreacija.“ Načini na koje se u životnoj praksi odvijaju ovi uticaji ilustrovani su posredstvom kulturnog dijamanta, koncepta Vendi Grinzvold. Kulturni dijamant ima četiri tačke: stvara-

lac, kulturni objekt, primalac i društveni svet. One formiraju šest veza među konstitutivnim elementima. Tačke po sebi ne čine razrešenje suštinskih karakteristika kulture. Ključ je u njihovoj povezanosti.

Opšte odrednice kulture u skladu s istraživačkim ciljem: prikazivanje kulture i kulturnih promena u našem vremenu, ekspliciraju se u tematskoj celini „Savremeno društvo i kultura“. Savremeno društvo je determinisano promenom. Najvažnije promene počele su se dešavati s modernizmom početkom 20. veka. „Transformacije u sferi kulturne hijerarhije najočitije se ogledaju u legitimizaciji masovne i popularne kulture.“ Tehnička dostignuća doprinose obogaćivanju oblika simboličke kulture. Zajedno s Kloskovskom, autorka ističe da su tehnička sredstva omogućila lakšu organizaciju prenošenja i prihvatanja kulture. S pravom je uočeno da se sadržaji masovne kulture ne svode na mogućnosti njenih tematskih okvira posredstvom tehnike. Odnos tehnike i kulture predstavlja neiscrpno polje istraživanja. U društvu u kome se kič tvorevine serijski proizvode, s jedne, a tradicionalna umetnost je zatvorena u sebe, s druge strane, javljaju se avangardni pokreti propitujući ulogu tehničkih sredstava u stvaranju kulture i iskoračuju izvan uspostavljenih umetničkih i društvenih konvencija.

Paralelizam pripadnosti društvenoj klasi i tipu ukusa definišu identitete tokom 20. veka. Krajem 20. i početkom 21. veka odnos klase i ukusa se poništava. Kulturna potrošnja elitnih slojeva sad se suštinski ne razlikuje od onih s dna društvene lestvice. Tehnička sredstva omogućila su dostupnost kulturnih sadržaja najvećem broju ljudi bez obzira na njihov obrazovni status, ekonomski položaj ili pripadnost identitetu. Kulturne promene zahvataju ne samo društvene slojeve, već i sva društva bez obzira na stepen njihovog društvenog razvoja. Promenama kulturnih praksi koje postaju intenzivnije od sredine 20. veka doprinos daju supkulturni pokreti oličeni u popularnoj muzici 60-ih i 70-ih godina.

Kultura koja nastaje u 20. veku imenuje se kao kultura koja se legitimiše različitostima. Potonju formiraju sve raznovrsniji identitetski diskursi, njihovo prožimanje i diferenciranje. U predmodernosti identiteti su se fundirali oko mitskih i religijskih simbola kao postojani. Jedinostveni identitet određivao je celokupni život pojedinca. Od sredine 20. a posebno od početka 21. veka, nužno je govoriti o promenljivim, fluidnim ili višestrukim identitetima.

Istaknuto je da se razvoj savremenog društva ne može celovito ispitivati i objašnjavati bez sagledavanja kulturne dimenzije. Kako su globalne razvojne politike predstavljale odgovor na procese modernizacije i urbanizacije, postepeno se počeo uviđati značaj kulturne determinante razvoja. Isticanje kulturološkog aspekta ishodi u snažnijem zagovaranju „kulturnog preokreta u razvoju“. Za sagledavanje društvenog razvoja i promena više nije dovoljno ispitivati ekonomske i političke organizacije i institucije društva, već i ukupno kulturno nasleđe i aktuelni ambijent za njegovo podsticanje. Kultura uporedo s drugim faktorima društvenog razvoja, „priprema, stimuliše i usmerava te promene“. Od posebnog značaja u okviru pitanja primene razvojnih projekata jeste uloga vrednosti. Takvo polazište je prihvatljivo kako za „kulturne tradicionaliste“, tako i za „kulturne moderniste“. Bilo koji od pristupa društvenom razvoju nedvosmisleno se zalaže za uključivanje kulture pri procenjivanju stepena razvoja. Autorka ipak zapaža: „U stvarnosti posebno u slučaju tranzici-

onih (postsocijalističkih) društava događa se potiskivanje mnogih elemenata kulture na društvenu marginu.“ Ovome se pridružuje i propitivanje odnosa između kulture i održivog razvoja. Ističe se da se ovo pitanje više ne može posmatrati kroz stari trougao razvoja, koji su činile ekonomija, socijalna jednakost i životna sredina, već se afirmiše koncept koji ukazuje na to da se kultura razumeva kao determinanta održivog razvoja. Kultura konceptualno natkriljuje ekonomiju, upravljanje, socijalnu jednakost i životnu sredinu. Ona je, kako u idejnom pogledu, tako i na praktičnom planu (obrazovanje, vrednosti, norme), nužan uslov promišljanja i ostvarivanja održivog razvoja. Zaključuje se da je ovo više teorijski zahtev nego stvarno stanje. Proteklih godina izveštaja o održivom razvoju pojmovi srodni pojmu kulture imaju manje procentualnog učešća u odnosu na pojmove društva, ekonomije i životne sredine.

Pitanje razvoja i ekoloških tema se povezuje s pojmom globalizacije. U skladu s postavljenom tezom ispituje se važnost kulturne dimenzije ovih procesa. Globalizacija podrazumeva permanentno prožimanje različitih ekonomskih, političkih i kulturnih uticaja u svetskim razmerama. Ono vodi formiranju, redefinisanju i novom stvaranju identiteta. Aktuelne promene u prvi plan izbacuju odnos prema drugom i propitivanje sopstvenog identiteta. Taj proces prikazuje se kroz stadijume koji se odvijaju jedan za drugim i to: kulturna homogenizacija (globalizacija), kulturni pluralizam (lokalizacija) i hibridizacija, kao vid simbioze globalnog i lokalnog, pri čemu se autorka u objašnjenju služi zapažanjima Rolanda Robertsona.

Prethodni sadržaji naznačili su put kojim Petkovićeva u svome istraživačkom poduhvatu želi dalje ići. Autor i čitalac, putujući zajedno, upoznaju pejzaž kulturnog diverziteta. U ovom delu knjige posebnu pažnju privlači problem kulturne bliskosti ili udaljenosti društvenih grupa. Kulturne relacije među njima nemaju istu težinu, već zavise od konteksta, socijalnog potencijala, kao i političkih, ekonomskih i drugih interesa. Na odnos prema raznolikostima utiču i kulturne naslage tradicije. Na skali uvažavanja kulturnog diverziteta netolerantnost ukazuje na autoritarnost. Upućuje se na bitnost kulturnog diverziteta ne samo kao ideološke platforme nekog pogleda na svet, već se on tretira kao činjenica savremene kulture.

Sledeći odeljak se zgodno naslanja na prethodno razmatranje pitanja sagledavajući pravni okvir kulturnog sistema. U središtu je ocrtavanje putanje koju društvo treba da pređe od zasnivanja kulturnih potreba do afirmacije kulturnih prava. Okosnicu čine odjeci rasprave između kulturnih relativista i njihovih kritičara. Prvi smatraju da koncept ljudskih prava i demokratije nije univerzalan, tj. različito se percipira u raznim kulturama. Vrednosti su proizvod socijalnih konstrukcija posebnih kultura. Kritičari su upozorili na negaciju kulturnih univerzalija. Među našim autorima, Nikola Božilović upozorava na to da bukvalno shvaćeno pravo na različitost može dovesti do nesagledivih posledica – seksizma, ksenofobije ili rasne mržnje. Ili kako to autorka kaže: „U pojedinim zemljama savremenog sveta veliki broj dece i mladih još uvek nije u prilici da ostvari pravo na obrazovanje, koje spada u jedno od osnovnih ljudskih i kulturnih prava.“

Pitanje kulturnog diverziteta ocrta saznajne ciljeve i pruža uvid u kulturnu praksu svakodnevnog života, koja popunjava prostor između teorijskog promišljanja, deklaracija,

vladinih i nevladinih tela za pitanja kulture i života u stvarnom okruženju. Koncept o mirnom suživotu različitih nacionalnih, konfesionalnih i drugih kulturnih identiteta Semprinja se pokazao manjkavim. Pored teorijskih slabosti, doveden je u pitanje i zbog plediranja za multinacionalne kompanije. Daje se prednost interkulturalnim koncepcijama koje naglašavaju međusobno prožimanje vrednosti različitih kultura, podrazumevajući konstantne interakcije kulturnih entiteta za čiji uspeh mogu garantovati komunikativno kompetentni akteri u čijoj osnovi leže nediskriminatorne društveno-kulturne prakse.

Savremeno društvo i kulturne promene Jelene Petković je vredno delo savremene sociologije. Pored imponantnog broja referenci, knjiga sadrži i niz ilustracija, zanimljivosti i empirijskih podataka koji imaju i opisnu funkciju, ali i kvalitet svedočanstva o kulturi savremenog društva. Potrebno je istaći ukupni spisateljski talenat autorke, koja s lakoćom demonstrira afinitet za komunikaciju s publikom, predloženu u stilskim spisateljskim rešenjima. Knjiga se, osim akademskoj javnosti, preporučuje i široj publici, dakako studentskoj populaciji.